

РАЗГОВОРНАТА РЕЧ И ПРОБЛЕМИТЕ НА СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ЖУРНАЛИСТИКА

Въпросите на българската разговорна реч се разработват едва през последните 15-20 години и това е причината за неподготвеността на една значителна част от учените-езиковеди. В езиковедската общност не всички са подготвени да се занимават със синхронна проблематика и от това произтича разнобоят в езиковедските среди: традиционната българска филология има особен афинитет към историческата проблематика. През последните 5-6 години темата за разговорната реч стана особено популярна и дори модерна, защото българската журналистика демократизира стилистичния канон на вестниците, списанията и на електронните масмедии. Практиката изпревари езиковедската теоретична мисъл и я свари неподготвена да вникне и да разбере езиковите процеси, които протичат в днешното общество. Българският езиковед сега няма как да се скрие зад историческата проблематика и насочвайки се към днешните процеси, стига до изводи за абсолютната несъвместимост на вестникарския стил с определени разговорни конструкции и най-вече – с определени лексикални елементи, маркирани от общественото мнение като вулгарни и цинични. В унисон с една част от обществото нашият езиковед е категоричен: стилистичната разюзданост е напуснала границите на допустимото и приличното. В тона на тия писания се чувства повече назиданието и възмущението, че не се следва традицията на една по-стара мода, за която не се говори направо, а се намеква косвено със силна доза носталгия.

Когато се излиза с твърдение, че "езикът на вестниците е развален" или "езикът на вестниците е станал ужасен" и под., винаги се има предвид някаква предишна сравнителна база. Очевидно е, че сравнението се прави с вестникарския език на социалистическата

държава, който сега все по-често е наричан "език на тоталитарния период" или направо "тоталитарен език". Това е базата, която познават авторите на тези констатации, и те я използват като прокрустово ложе в отношението си към търсенията на съвременните журналисти.

Общественото мнение на определени социални слоеве рисува портрета на съвременния български журналист вестникар по следния начин: полуграмотен хулиган, циник и хитрец без каквито и да е задръжки от морално естество, поставил си за цел да развали хубавия български език, като не спазва дори и най-елементарните изисквания на приличието. Това не е интелигентен осведомител, а безпросветен хъшлак с подпухнали от препиване очи, който не се гнуса да се вре из нечистотиите на политиците и държавниците, спортистите и другите нашумели личности, за да задоволява нагона на тълпата, жадуваща сензации. Общественото мнение на тия среди е категорично по отношение на подбудите вестникарите да си служат с не-изискана реч: императивът е с у б е к т и в е н и е породен от ниска култура, слаб професионализъм и желание да се оригиналничи.

В плен на тази доста произволна констатация, че журналистическото речево поведение е израз на чисто субективни императиви, е и голяма част от езиковедската общност. И ако някога имаше добре осезаема конфронтация между езиковеди и писатели, то сега сме свидетели на атаки срещу журналистическото съсловие, тъй като българските писатели, разглежани от предишния режим, сега сякаш изчезнаха от обществения живот. Завидно самочувствие проявяват езиковедите и непрекъснато се вайкат, че журналисти с ниска култура не следват указанията им как да се пише и как да се говори. Да се благодари на случайността, че още никой не се е сетил да направи експеримент, като напише един вестникарски материал при най-стриктно спазване на езиковедските рецепти, за да лъхне такава скука, че дори вестниците от социалистическия период да ни се сторят езиково разнообразни и увлекателни. Журналистиката е практика, която е подвластна на императивите на обществените изменения, докато езикознанието е теория и обобщение с абстрактен характер. Нека подчертаем и това, че българската лингвистика е преди всичко историческа наука.

Би следвало да имаме кураж да си признаем някои печални истини: българският езиковед е готов да анатемосва всекиго, който

е излязъл извън указанията на речниците и граматиките, съставени в дълбока кабинетна тишина и отразяващи по принцип един вече отминал период. Ние сме изправени пред парадокса да не познаваме явлението 'български разговорен език'! За българския езиковед традиционалист това не е научно доказан обект, а явление с множество "отклонения" от "правилния", т. е. писмения език. Разговорният дискурс със своята конситуационност е твърде сложен за вече установените научни методики на рутинния анализ. За разговорната реч се пише като за нещо имагинерно и патологично. Дори и при най-отворените езиковедски анализи се долавя сравнението с писмения език: явленията се делят на близки и отдалечени, като се има предвид писмото. Ние не познаваме нормите на разговорната реч и ни е трудно да определяме кога говорещият е в плана на стандарта и кога е напуснал неговите очертания.

Тече вече второ десетилетие от времето, когато бяха направени констатациите, че не може да се заобиколи трудната работа по теренното проучване на българския книжовен език, функциониращ като разговорно средство за общуване. С проучването на великотърновския градски език (Б а й ч е в, В и д е н о в, 1988) бе поставено едно начало, което по чисто български образец бе покрито с мълчание: колегите не бяха склонни да се преквалифицират и да се заловят с нещо толкова трудоемко, след като за актуална лингвистика все още се приемат чисто кабинетните им размишления.

Действителността ни изигра твърде неприятен номер, като даде възможност на разговорния език да прозвучи в политическите речи и да завладее страниците на вестниците. И ако си послужим с шопския бисер, трябва да признаем, че чак тогава се видя, че "те такава животно има". Днес не може да има по-актуални проблеми пред българските езиковеди от проблемите на българската разговорна реч, което означава "разваляне на рахатлъка" в тихия кабинет и излизане сред говорещите българи за събиране на автентичен материал.

Нека повторим: сега сме изправени пред една твърде незавидна действителност, тъй като не познаваме в достатъчна степен своя научен обект и не ни е твърде ясно към кои негови страни следва да насочим нашите изследователски усилия. Практиката ни показва, че най-често се насочваме към установяване на някои структурни

отлики на разговорния език в сравнения с писмения. Успели сме да си създадем илюзията, че "деформираното", съкратеното, опростеното е синоним на неправилното. Все още гледаме на разговорния лингвopotок като на сбор от отделни думи и сме готови да атакуваме говорещите, че са пропуснали определени сегменти. Схванали сме задачата си като чисто контролърска, без да сме си изяснили допустимите от общественото мнение граници на еластичността на устния изказ.

Устният вариант допуска различни варианти в словоредата, защото е налице съответен интонационен контур, който подчертава субекта на действието. Не може обаче да се напише "Румънски кораб залови бреговата охрана" и да се иска от читателя да гадае кой кого е заловил. Вестникарите от т. нар. "часови" издания и от "трудовете" (става дума за "24 часа", "168 часа", "Дневен труд", "Нощен труд", "Жълт труд" и "Луд труд") не са достатъчно прецизни в много отношения. Именно те нарушават общоприетите изисквания за словоредата, битовизмите, сленгизмите и вулгаризмите. Изисканото ухо е направило шокирано от детабуизирането на лексиката от сексуалната сфера. През последните пет-шест години видяхме изписани във вестник и такива думи, които преди това се драскаха само по стените на обществените тоалетни. Читателят има чувство, че журналистът е забравил за кого пише и къде пише. Това е едната страна на въпроса. Потребна е другата: посочените вестници се ползват с огромен читателски интерес. При пазарната икономика вестникът е стока и е в зависимост от купувачите. Търсенето увеличава предлагането. Традиционната лингвистика гледа на това като на парадокс, без да си дава сметка, че не разполага със средства за реагиране. Езиковедските рубрики в по-сериозните вестници атакуват увлеченията, но на практика ефектът е нулев. Издателите на тези вестници са стигнали до извода, че изданията им се купуват, защото са написани на език без задръжки. Така се роди концепцията, че всички думи и изрази в езика са равнопоставени, т. е. след като такава дума и такъв израз функционира в езика, той може да намери място и на страниците на вестника. По този начин дискусията се пренася не в практически, а в чисто теоретически план, който отдавна е предмет на социолингвистиката.

За да спестим място, направило ще поставим въпроса за корелацията 'журналист' – 'читател': нека ми бъде разрешено да използвам

един малко по-метафоричен израз – кой поръчва музиката? Явно е, че това е читателят, но той е многолик и ние не можем да създаваме вестници с масов тираж, за да задоволим езиковия вкус на най-ниските слоеве. Следователно отговорността на пишещия е голяма, тъй като той би могъл да използва и други синоними, които да са приемливи за всички.

Съвременната българска лингвистика е в сериозен дълг пред обществото, а и пред самите журналисти. Тя не разполага с аргументирани изследвания на общественото мнение относно допустимото и недопустимото във вестникарския език, който от своя страна също е многолик във връзка с различните рубрики. В близкото минало поведението на обществените групи и прослойки бе едно, а сега е друго. Живеем в обстановка на демократизация, която мнозинството схваща като всепозволеност. Тъкмо това е отправната точка, която се нуждае от подробни социолингвистически анализи.

Нищо не се постига с вайкане, че вестникарският език е станал ужасен. Един специалист би следвало да си изясни какво по-конкретно се е случило с общественото мнение, а след това да пристъпи към анализ на конкретните речеви маркери на "ужасното" и "опасното". Има граница между устната разговорност и писмената разговорност, но ние сега се изправяме пред обществото, неподготвени да му отговорим чрез аргументирани наблюдения, и затова се стараем да му внушаваме собствените си представи за вестникарски език. Отмина времето на езиковата централизация в пресата. За разлика от близкото минало сега вестниците се борят за свой облик и за свои читатели. Издателите знаят, че вестникът ще съществува, ако има читатели, а за да има читатели, изданието трябва да има съответни качества. Пишещият журналист не е така свободен да пише каквото си иска и както си иска: публиката търси атрактивност и не ѝ ли се поднася, губи интерес към четивото и към вестника. Тази проста истина остава непонятна за кабинетния езиковед, задълбочен в историческата проблематика на българския език и решил между другото да изкаже истини от последна инстанция за "ужасния" език на съвременния български вестник.

От чисто колегиално уважение тук няма да бъде правен анализ на конкретни езиковедски публикации, посветени на вестникарския език от последните 5-6 години, в които с настървение се цитират

"недопустими" пикантерии, анатемосват се усилията да се постигне разговорност и атрактивност. Читателят остава с впечатление, че добрите журналисти от по-стария период просто са се изпарили и на тяхно място са дошли самозванци без каквато и да е езикова култура. С настървение са събирани илюстрации от нелепи изрази, за да се докаже, че вестниците вървят към упадък. Изводите подчертават предварителната хипотеза, че така не бива да се пише във вестник. Никой обаче не си задава въпроса за подбудите на самите журналисти да напуснат пространството на пригладения шаблон от времето на тоталитарния период с неговия "дървен" език. Политикът скъсява дистанцията между себе си и своя електорат чрез преднамерено търсената ораторска разговорност. Тази стратегия се оказва печеливша. Журналистът установява същото: разговорният конструкт привлича читателя. А разговорност придават такива елементи, с които една част от обществото не е привикнала.

Изходът е един: обществото като цяло постепенно ще свикне с новата журналистическа стилистика, след което ще станат безпредметни и езиковедските анатемии. Никой няма да пречи на кабинетния учен да се изказва срещу установените от него "несъответствия", но практиката няма да се съобразява с подобни писания. Разговорният език на интелигенцията сега напуска кафенетата и приятелските компании и се настанява по страниците на вестниците. При такъв революционен процес с невъзможно да няма увлечения и забежки, но дали си струва от това да правим трагедии и да вешаем някакъв близък езиков апокалипсис...

ЛИТЕРАТУРА

Байчев, Б., М. Виденов. Социолингвистическо проучване на гр. В. Търново. С., 1988, 384 с.

Виденов, М. Езикова култура на българина. С., 1995, 192 с.